

היידגר נגד סארטר על הומניזם

בשולי תרגום חדש של דרור פימנטל -

מרטין היידגר: **איגרת על ה'הומניזם'**, מאגנס 2018, עמ' 88

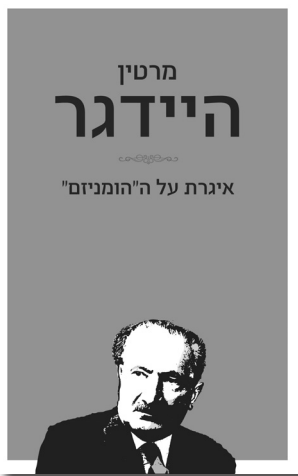
של צמח או של עץ המממש את הפוטנציאל הטמון בזרעיו. הוא גרס שבאדם גלומה יכולת לממש בתנאים נאותים את מהותו באופן אותנטי - כפי שהצופן הגנטי הטבוע בו זקוק לתנאים ביולוגיים נאותים לשם התפתחותו. אולם ניצני האותנטיות על פי המודל הביולוגי, שצצו בהגות המאה השמונה-עשרה עם כתביו של ז'אן-ז'אק רוסו, לא פרחו לאורך ימים. עם קירקגור וניטשה במאה התשע-עשרה ועם היידגר וסארטר במאה העשרים היא פינתה את מקומה למודל אחר של אותנטיות - המודל האסתטי. מודל זה מרגיש את היצירה העצמית ויוצא נגד גישה הרואה באדם ישות קבועה, מהות אפריורית שיש לממשה, בין היתר, בתהליך הקרוי "הגשמה עצמית". על פי מודל אסתטי זה, האדם הוא אותנטי אם הוא מצליח לחבר כמו ידיו את ספר חייו, בדומה לאמן מקורי היוצר את יצירותיו.

רב ההשפעה ביותר בהפצת מודל זה היה ניטשה, שהתייחס אל האותנטיות האישית במונחי "יצירת העצמיות": באשר כל אדם בייחודיותו הסגולית הוא אמן המעצב באופן חופשי וספונטני את עצמיותו כיצירת אמנות, הוא הופך בכך למחברו העיקרי של ספר חייו. בעקבות קירקגור וניטשה נטו היידגר וסארטר להדגיש את המופת האסתטי של האותנטיות. דבר זה חייב אותם לדחות את ראיית טבע האדם במונחים של מהויות הקודמות לעצם קיומו בפועל והקובעות מלידתו את מהות חייו ומשמעותם. ואכן היידגר וסארטר דחו השקפה מהותנית זאת (מלשון "מהות"). לכך התכוון סארטר בציטוט לעיל כאשר אמר כי מה שמשותף לו ולהיידגר הוא התזה הקובעת שלגבי האדם - והאדם בלבד - קיומו קודם למהותו. כאן סארטר היה רחוק מלדייק (ואולי לא רצה לדייק, מתוך להיטות יתר לגייס את היידגר למחנה), שהרי על פי היידגר אין כל משמעות לאמירה זאת. בעיניו אין זה משנה כלל אם הקיום קודם למהות או שמא המהות קודמת לקיום, שכן שני רעיונות אלו חשובים הרבה פחות משאלת יסוד אחת - שעסק בה כל חייו והקדיש לה את האונטולוגיה (תורת היש) שלו - שאלת משמעות ההווה או, בפשטות, משמעות הפועל "להיות".

כדי להבין את טבעה של שאלה זאת ואת דקויות המחלוקת הפילוסופית בינו ובין סארטר, אדון בקצרה ברעיון יסודי זה של ההגות הקיומית, דהיינו בתזה הקובעת שקיומו של אדם קודם למהותו.

קיום קודם למהות

בהשפעת תורת האידיאות של אפלטון עסק רוב רובה של הגות המערב באידיאת האדם או במהותו הנצחית המוגדרת מלפני לידתו. כך קבע אפלטון שהאדם הוא תבונה בלבד ושאינו גופו שייך למהותו, ואריסטו קבע שהאדם הוא יצור פוליטי-חברתי, ואחר כך טען רוסו שהאדם הוא יצור מוסרי וטוב מלידה, וקרל מרקס - שהאדם הוא תוצר של יחסי הייצור וחוקי כלכלת השוק. לאורך השנים הופיעו גם "homo faber" (האדם היוצר), "homo ludens" (האדם המשחק) ועוד. יהיו הגדרות אלה כפי שיהיו, תמיד ההנחה שלהן היתה שלאדם יש טבע ומהות קבועים ואוניברסליים (כפי שכל זרע וזרע של אפונה מכיל אותו צופן גנטי). היחיד, על פי השקפה רווחת זאת, הפך לדוגמה פרטית בלבד של המושג המופשט של "האדם כשהוא לעצמו". הפרא מן הג'ונגל, הבורגני מן העיר, הגאון, זמר הפופ, היטלר או ליאונרדו דה וינצ'י - כולם כלולים בהגדרה אחת, ולכולם איכויות ותכונות בסיסיות זהות. המהות הכללית של האדם קודמת תמיד להופעתו הקונקרטית של יחיד מסוים בזמן כלשהו.

איגרת זאת מבוססת על מכתב משנת 1946 של אחד מגדולי ההוגים המערביים במאה העשרים, מרטין היידגר (1889-1975). מעבר לחשיבותה המרכזית להבנת משנתו, היא גם עדות מרתקת למתח הפילוסופי והפוליטי ולעימות האינטלקטואלי שהתעורר בינו ובין הוגה מערבי אחר בעל השפעה רבה בתום מלחמת העולם השנייה, הוגה אשר ביקש לשקם מחדש את תרבות אירופה השוקעת לאחר פשיטת הרגל הרוחנית שלה ופיחות בערכיה הבסיסיים.

בהרצאתו **האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם**,¹ ניסה ז'אן-פול סארטר "לגייס" את היידגר למחנה ההוגים שכינה "אקזיסטנציאליסטים אתיאטיים", מחנה שבו כלל גם את עצמו. במכתב שכתב היידגר לפילוסוף צרפתי צעיר, ז'אן בופרה (Beaufret), בדצמבר 1946, הוא הביע הסתייגות ברורה מניסיונו זה של סארטר. הואיל ועל הרקע הפוליטי-היסטורי והפילוסופי הכללי לחיבור מסתו של היידגר ועל חשיבותה הרבה להתפתחות המחשבה על האדם עומד בהרחבה דרור פימנטל באחרית דבר לתרגומו, אסתפק כאן בהתוויית ראשי פרקים מפורטים על טיב המחלוקת ששררה בין שני הוגים גדולים אלו, שהיו אחים לצרה (השקיעה המוסרית-תרבותית של אירופה בתום המלחמה) ואויבים לדעה (בין היתר גם בנוגע למהות ההומניזם).

העימות בינם החל עם ניסיונו של סארטר לקשור בין עמדת היידגר לעמדותיהם של האקזיסטנציאליסטים הצרפתים בקביעתו: "מה שמשותף לכולם הוא בפשטות העובדה שהם מאמינים שהקיום בא לפני המהות - או, אם תרצו, שחייבים אנו להתחיל מן הסובייקטיבי".² תזה זאת, שתחת כותרתה הרחבה ביקש סארטר לאפיין גם את הגות היידגר, עוררה את חמתו של ההוגה הגרמני. מעבר לניכוסו של היידגר להגות הצרפתית בת-זמנו, ה"עובדה" שסארטר קובע כאן רחוקה מלהיות כה "פשוטה". יש להסביר את תוכנה של טענתו כדי להבין לאשורם את חילוקי הדעות העקרוניים בין סארטר ובין היידגר, מעבר לקטגוריות ויהורה אישית, גאווה לאומית ופוליטיקה זמנית צרת-אופק.

המופת הביולוגי מול המופת האסתטי לאותנטיות אישית

שני מופתים מרכזיים של אידיאל האותנטיות האישית רווחו בהגות המערב: המודל הביולוגי והמודל האסתטי. המודל הראשון ינק את השראתו ממטאפורה ביולוגית של אדם, שטבעו האמיתי דומה לזה

על רוחו, להתגבר על "ככותו העיקשת" באופנים שונים, להשלים עמו או להיכנע לו – והוא יכול גם לברוח ולנוס ממנו. אין ההיסטוריה עושה את האדם, אלא האדם עושה את ההיסטוריה. האדם אינו היצור החברתי, כטענת אריסטו, אלא החברה היא אחד מהתוצרים האנושיים.

עם זאת, למרות עמדות דומות של היידגר ושל סארטר בנוגע למושגים "קיום" ו"מהות", הראשון טוען שלושה דברים עקרוניים נגד התזה כי "הקיום קודם למהות".

1. הוא טוען שסארטר הוא הומניסט מטאפיזי השבוי עדיין במונחי הסובייקטיביות. מכיון שההוויה (Sein) קודמת על פי היידגר להבחנה בין "סובייקט" ל"אובייקט", הרי פילוסופיה כגון זו של סארטר, שנקודת המוצא שלה היא הטענה בדבר ודאות הווייתו של הסובייקט כסובייקט חושב, מניחה את מושג ההוויה בלי לחקור אותו, ולכן אין היא עומדת בדרישות האונטולוגיה היסודית שהיידגר מציב.

2. הביקורת השנייה היא טענתו כי לפני שמבררים את הקדימות הלוגית, האונטולוגית ו/או האמפירית של אחד ממושגים אלו, חיוני ביותר לעסוק תחילה בשאלת היסוד, ההכרחית לדיון כולו, מהי משמעות ההוויה. בעיני היידגר זהו מושג ראשוני ביותר שעליו חייבת להתבסס כל אונטולוגיה עתידית. כל האונטולוגיות בהגות המערב עד כה "שכחו את ההוויה", כדבריו של היידגר, וזנחו את השאלה היסודית על מובנה של מילה זו. רק לאחר שתוכהר משמעות המילה ויתברר לאשורם מובנה השונים – או אז יהיה אפשר לגשת לשאלה שהציב סארטר בהרצאתו לעיל. בעקבות חקירותיו של היידגר התברר לו כי ההוויה האנושית מצויה ברמה אונטולוגית שונה עקרונית מזו של הדברים בעלי המהויות, ולכן אין בעצם כל שחר לטענה כי היא קודמת למהות או באה בעקבותיה.

3. בדבר טבען השונה של הוויה ומהות נוכל לומר כי כדי לעמוד על אופיו ותכונותיו של דבר כלשהו הנמצא בטבע אפשר באופן עקרוני להשוותו לדברים אחרים בסביבתו הדומים לו או השונים ממנו בכל מיני היבטים הניתנים להכרה ולתפיסה על ידינו. אך כיצד נוכל להשוות בין הוויה אנושית לבין דברים שכלל לא קיימים? האם נוכל לשים בצד אחד את כל הדברים (בעלי המהויות) החומריים בעולמנו ולשים מנגד את כל מה שאיננו? ברור כי זה אבסורד גמור. לכן אנו מרגישים אינטואיטיבית כי מדובר כאן בשני מושגים שונים לחלוטין, שאין ביניהם כל קשר אמפירי או לוגי מובהק.

ז'אן-פול סארטר

הפילוסופים הקיומיים, וסארטר בראשם, דוחים השקפה נוקשה וסטטית זו על טבע האדם על ידי דחיית העמדה הקלאסית, זו הטוענת שאפשר ליישם את מושג המהות על כל אדם ואדם. היידגר אף הרחיק לכת יותר מכך וטען כי שאלת היסוד של כל אונטולוגיה חייבת להתגבר על ההשקפה המוטעית הזאת. בטרם נברר לעצמנו מה קדם למה, הקיום למהות או להפך – והאם מדובר כאן בקדימות לוגית או אמפירית בזמן בלבד – עלינו להנהיר לעצמנו מה פירוש לחיות (דהיינו מהי משמעות הקיום כשלעצמו). חשוב להעיר כאן כי המרד האקזיסטנציאליסטי נגד השקפה מהותנית אינו מחייב כלל את דחיית מושג המהות. בתחום המדע, בתחום האובייקטים הטבעיים או המיוצרים, גם הזרם האקזיסטנציאליסטי בפילוסופיה בת זמננו מחזיק במושג המהות, שהוא סכום האיכויות וההגדרות המאפשר את ייצורם או זיהוים של אובייקטים אלה, הקודם לעצם קיומם. אשר על כן, את תהליך יצירתם אפשר לתאר כמערכת מן המהות הפוטנציאלית אל הקיום המממש אותה.

אם לגבי כל האובייקטים החומריים נכונה העובדה שמהותם קודמת לקיומם, לגבי האדם בלבד המצב הפוך למעשה – קיומו הקונקרטי קודם למהותו. וכך טוענים הוגי הקיום שההוויה האנושית חומקת מכל ניסיון לבטאה ולתמצאה באמצעות המשגתה האפריורית, בניגוד לכל הדברים האחרים בעולמנו. האדם קיים, הוא אירוע טהור של התקיימות. מהו או מיהו האדם אי-אפשר לקבוע במשך אירוע זה של ההתהוות. זהו הרקע הפילוסופי לקביעתו המפורסמת של היידגר "המוות נכנס לחיים כדי להגדירם"³, כי כל עוד אנו קיימים (או חושבים) תמיד נוכל לאמץ לעצמנו זהות שונה מן הקיימת כרגע ותמיד נוכל לעצב וליצור את מהותנו – ככל העולה על רוחנו במסגרת האילוצים והנסיבות הקיומיות הספציפיים לנו ולתקופתנו. לאדם אין טבע קבוע מראש, ואין תנאים אפריוריים להתקיימותו. עניין זה מסביר את הפן הסובייקטיבי של הגות זאת, המדגישה את תודעתנו החושבת והאקטיבית ולא את גופנו המרגיש והפסיבי. כבני אדם אנו מתקיימים – כלומר חורגים תמיד מכל היקבעות והגדרה חד-משמעית. לאדם אין טבע קבוע מאחר שאין אף אחד המסוגל להעניק לו טבע זה או אחר או לברוא אותו על פי נוסחה או אידיאה אפריורית (אף לא "בצלם אלוהים"). לכן האדם הוא תמיד מה שהוא עושה מעצמו, אך בינתיים אין הוא מאומה. ברגע עכשווי זה הוא תודעה ספונטנית הנובעת מתוך עצמה בלבד. בניגוד לחומר, התופס מקום בחלל, התודעה איננה יש מתפשט. עניין זה מסביר גם את כותרת חיבורו המרכזי של סארטר "הוויה ואין". אין תודעה כזאת ניתנת לקבוע, ועל כן אי-אפשר להגדירה, לנסחה ולסמנה בתוויות כלשהן.

קיומו הדינמי של האדם, היוצר לעצמו מהויות, נמצא אפוא תמיד מעל ומעבר לרגע נתון כלשהו. אם אפשר להגדירו הרי זה רק בצורה רטרופסקטיבית. קיומו של אדם שייך כבר לעברו ואינו נמצא עכשיו עמו ובן, כי עכשיו, בהווה, התודעה הנעה והרוחשת הזו מצויה בזרימה בלתי פוסקת. האדם הוא האין כי עברו כבר עבר, ההווה שלו עדיין מתהווה, והעתיד שלו טרם התהווה, כמאמר המשורר: "העבר – עבר – ההווה כהרף עין – העתיד – עדיין".

הואיל ולאדם אין מהות קבועה ובת-קיימא, הוא "נידון" תמיד ליצור את עצמו. הוא נידון לעצב את טבעו בתוך ההקשר ההיסטורי-חברתי המסוים שאליו הוטל ושבו הוא ממוקם. הקשר ריאלי-היסטורי זה אינו יכול להגדירו ולקבוע את מהותו הסופית, שכן האדם יכול תמיד לכהור באחת מדרכים רבות מספור להגיב אליו. הוא יכול לפרשו ככל העולה

מהו הומניזם?

הואיל והמובנים שמייחסים סארטר והיידגר למונח "הומניזם" מרכזיים ביותר בהגותם, אתעכב בסוף על מונח מרכזי זה ואנסה להסביר למה מתכוון כל אחד מהם בהתייחסותו למונח. מה שחשוב להדגיש כאן הוא העובדה כי מרעיון זה של הומניזם נגזרים גם רעיונות יסוד אחרים של טקסטים חשובים שכתבו היידגר וסארטר, ובמיוחד **ערך מוסרי מרכזי** הייחודי להם בלבד.

במילים "ערך מוסרי מרכזי" אני מתכוון לערך האותנטיות, או בשפת היידגר "Eigentlichkeit" ובשפתו של סארטר "authenticité". האותנטיות נוגעת ראשית כל לטיב הזיקה שיוצר האדם כלפי עצמו. מכאן עולה השאלה אם יחיד אותנטי יכול עקרונית להתפתח ולחיות בחברה ככזאת. הוגי האותנטיות הגדולים של המאה התשע-עשרה,

כמו קירקגור וניטשה, התקשו להסביר כיצד תיתכן בכלל אתיקה של האותנטיות. כיצד תוכל האותנטיות, המורדת בכל אתוס משותף והמתמקדת בזיקה שבין אדם לעצמו ולעצמיותו, להיפך לערך תקף לכולנו?

שאלה זו נעשתה לנקודת מוצא במחשבת הדור השני של הוגי האותנטיות, היידגר וסארטר, ותשובתם סימנה מפנה במסורת זו: אידיאל האותנטיות, שנתפס במאה התשע-עשרה כפתוס אישי מרום, פתוח וספונטני, קיבל במאה העשרים צביון שיטתי-אונטולוגי. נראה כי הדרך שהובילה מאביר האמונה האותנטי של קירקגור⁴ אל גיבורה האותנטי של הכפירה בנוסח זרתוסטרא של ניטשה או סזיפוס של קאמי הגיעה למבוי סתום.⁵ אולם סארטר לא נואש מלהפוך את האותנטיות לערך מוסרי-חברתי ממש. זאת הוא ניסה לעשות בעיקר בהרצאתו הנודנה כאן.

אולם בעיה חמורה אחת רודפת את האתיקה של סארטר כרוח רפאים מן השאלה: אם החירות היא צורה בלבד, ואם אי-אפשר להצדיק באופן מוחלט את האותנטיות כערך אתי, מדוע לא להיות נאצי נלהב ואותנטי מתוך חירות ושיקול דעת? בעיה זאת לא היתה תיאורטית בלבד, אלא הועלתה על ידי תלמידיו וחבריו של סארטר שחזרו זמן קצר קודם לכן משדות הקטל המזויעים של מלחמתם בכיבוש הנאצי.

בהרצאתו ניסה סארטר להשיב לשאלות אלה. לשם כך הוא הרחיב את מושג החירות והעניק לו משמעות חברתית-אובייקטיבית שגררה הצבה של עיקרון אתי במונחים של עמנואל קאנט: האדם שוב אינו בוחר בשביל עצמו בלבד ואין הוא רק מקור מעשיו ושופטם היחיד. בחירתו של האדם היא בה בעת בחירתו בשביל כל בני האדם באשר הם בעלי תודעה חופשית כמוהו; על כן שאיפתו לחירות אישית מביאה אותו לשאוף גם לחירות זולתו. לאחר שסארטר קבע לחירות עוגן של משמעות בדמות שיפוט מוסרי ערכי, הוא יכול גם להציע הגדרה חיובית לקיום אותנטי.

לפי הצליה סארטר במשימות שקיבל על עצמו בהרצאה זו, היה באפשרותו להצדיק הן את יתרון הקיום האותנטי על פני הונאה עצמית והן את הקשר בין אותנטיות ובין התייחסות אל הזולת, זאת אומרת את המוסר במונחי העממי. מבחינה זו האקזיסטנציאליזם הוא הומוניזם נוגע במישור האתי, שלדיון בו מבטיח סארטר במשפט הסיום של "הוויה ואין" להקדיש את עבודתו בעתיד. בהרצאה זאת אפשר למצוא למעשה את גרעיניה הראשונים של אתיקה של אותנטיות, שסארטר לא הספיק (או לא הצליח) לכתוב בפועל.

מכל מקום, על פי סארטר, וגם על פי היידגר המוקדם, החזרה אל קאנט הכרחית כדי להעניק לאידיאל האותנטיות אופי מוסרי-חברתי. לכן רצוי לחזור למקורות ההיסטוריים של המושג שבו עוסקים היידגר וסארטר, ההומוניזם, ולהסביר את תשובותיהם השונות לשאלת יסוד זאת: מהו הומוניזם?

ראוי להקדים ולומר כי כפי שההשקפה המהותנית בדבר טבע האדם החלה עם אפלטון, גם מקורות ההומוניזם המערבי מעוגנים בדיאלוגים של סוקרטס כפי שהוצגו בכתבי אפלטון. עם זאת, ההשקפה ההומוניסטית קיבלה תנופה מחוזקת בתקופת הרנסנס עם החזרה לערכי התרבות של יוון העתיקה ורומא. ההומוניזם הפך את האדם – כסובייקט חושב ויצירתי (לכך מתנגד היידגר במפורש) – לאמת המידה של כל הדברים. במרכז הבמה העולמית, וגם בחדרי מוזיאונים לציוור ולפיסול מימי הרנסנס ואילך, הועמד האדם כיחיד ייחודי בעל ערך עליון. מצוירים סכמטיים וצורניים של חבורת הקדושים הנוצריים עם ישו בראשם, אנו

עוברים בגלריות מודרניות יותר לאדם הפרטי על תשוקותיו והתנסויותיו האישיות, אינטימיות ככל שתהיינה.

סארטר הקנה משמעות חדשנית ומקורית למונח "הומוניזם" כשטען כי הומוניזם מתמצה בכך שאין עולם מלבד היקום האנושי, עולם הסובייקטיביות האנושית. אולם היידגר יצא בתוקף דווקא נגד הגדרה זאת והגדיר אחרת את ההומוניזם במסה זו, שבה הוא מנסה להפריד בין פילוסופיה להומוניזם ובה בעת מתעקש על אופיה ההומוניסטי של משנתו.

לא אסכם כאן את עמדתו של היידגר רק אציין כי ההומוניזם האירופי לא מעוגן בתיאוריה או בטקסט זה או אחר, אלא צמח באופן הדרגתי במשך תקופה ארוכה למדי. בדרך כלל מדגישים שני היבטים מרכזיים של ההומוניזם:

א. ההיבט הקוגניטיבי, דהיינו התשוקה לדעת ולהכיר את בני האדם, כפי שפעמה בעבודותיהם של קאנט, גתה וגיבורי הנאורות האחרים;

ב. ההיבט ההיסטורי התוכני במובן שבו הצטרף המושג לאידיאת האדם בתקופת הרנסנס ואחריה בהדגשת האינדיבידואליזם של "כל אדם ואדם" שהוא בבחינת "פלא ייחודי וחד-פעמי" (כאמרת ניטשה).⁶

מה שברור הוא שהמונח "הומוניזם" קשה ביותר להגדרה מוציאה וממצה, שהרי חוקרים, פרשנים והוגי דעות שונים מתמקדים במשמעויות שונות שלו. הכל תלוי בזווית ראייתו הפילוסופית, הפוליטית והתרבותית-חברתית הכללית של המגדיר. אבל דווקא בכך, לדעת, מבטא ההומוניזם בעצם אחת ממשמעויותיו מרכזיות: הדגשת הסובייקטיביות של הרוח האנושית, שבאופן מהותי אי-אפשר לשימה בסד הצר של הגדרה כזאת או אחרת. מטבעה של הסובייקטיביות האנושית שהיא מבקשת לחרוג מעבר לכל גדר והגדרה סופיים ותמיד שואפת להגדיר את עצמה מחדש. אלולא תכונה זאת של הפילוסופיה ושל הפילוסופים הגדולים, לא היתה הפילוסופיה שלנו – philosophia perennis – פילוסופיה מתמדת.

*

לסיכום אפשר לומר כי מה שבאמת עובר כחוט השני ומשמש מוטיב מרכזי ברוב ביטויי ההומוניזם ההיסטורי והפילוסופי כאחד (פרט לאלה של היידגר) הוא ההשקפה בדבר חירותו הבסיסית של האדם באשר הוא אדם. סארטר החזיק בדעה זאת לא רק במישור התיאורטי אלא גם במישור המעשי של חיים כאן ועתה, והדגיש כי עם החירות באה גם האחריות. גישה זאת היתה להיידגר לזרא. מבחינה זאת צודק דרור פימנטל בקובעו במאמרו כי "היידגר הוא גם הרבה יותר מאקזיסטנציאליסט". רק אוסיף ואומר כי הוא גם הרבה פחות מאקזיסטנציאליסט, באשר הוא דוחה את מרכזיות החירות של הסובייקט האנושי, את אחריותו הישירה והמיידית למעשיו ולחיינו ואת המעורבות הקיומית שעליו לגלות כלפי בני מינו האחרים, אופי מדינתו וטבעה של תרבותו. לכן, היידגר היה בוודאי דוחה את דבריו הנוקבים של סארטר על גורל הצרפתים בזמן הנאצים:

מעולם לא היינו כה חופשיים כמו במשך הכיבוש הגרמני. איבדנו את כל זכויותינו, החל בזכות הדיבור; היו פוגעים בנו בכל יום והיינו צריכים לשתוק; גירשו אותנו בהמונים, כעובדים, כיהודים, כאסירים פוליטיים. בכל מקום – על גבי הקירות, בעיתונות, על מסכי הקולנוע – מצאנו את הפרצוף הרוחח שכובשינו רצו שיהיה לנו בעיני עצמנו; בגלל כל זה היינו חופשיים. הואיל והאדם הנאצי פעפע אפילו במחשבותינו, כל מחשבה נכונה היתה ניצחון. הואיל והמטרה הכלל-יכולה רצתה להשתיק אותנו, כל מילה הפכה יקרה ביותר כמו כוּבד

הנה ימים באים [ב]

הנה ימים באים ועוף השמים מוליך בשורה: נחמו נחמו בני-כנף כי עוד עיט עם תור ישתובב ויונה עם נץ עלי זית תרביץ - נחמו נחמו כי אך חמלה וחסד בכם ימשלו כי עורבני כמואזין יצוח מלא גרונו לכנס בני מינו לשחרית של שבת הלא היא חמדת ימים ונשר ממעל יסוכך אברותיו עלי בית תפלה בואכה מפתן חרש מאדים עליו טרם שלכת - הנה יונק דבש נועץ מקור ארץ בין שפתי פרח תודעה מלבלב נוגה סביבותיו באור יקרות ועוד מעט-קט ילכש רקיע שלמת תכל - הנה ימים באים והחכם באדם יאמר: לך אל הצפור ערל-אזן שמע סלסוליה ויאורו פניך -

הנה ימים באים וילוד אשה יתה במכחול דבש תלמי הרהורים במצח ענן - כי יצר לב האדם ירקיע מנעוריו ולקח הימין לא דמות לו לא תאר כי אם נשמה צפורית רועה בנאות דשא שוחרת פתחי היכלות - נחמו נחמו כי הנה משיב רוח מוריד גשם מרעף טל על כל גבעה גבוהה ועץ רענן בוא יבוא ולו ישתחו עוף ואדם עת תמריא שכינה מרפכת מאורות אלי זבול עולם - כי אחרונים ראשונים יחזו במראה והוא לויט בהלת ערפלים וראשונים אחרונים ישתאו לפשרו -

בן אדם לא תדע שפת בן כנף בשיח עליון לשון רז לא תבין כי מעפר באת ואל עפר תשוב מחוזות נגהה לא תגש - הנה משק עוף טהר-אברה בעפאי עץ בא בימים שם צופית עם אדם-חזה תגור - ואתה צא ולמד כרה און לחכמת הנגון בוא בשער ויפתח לך כי מי עורב תורע לעת בקר אם לא מלאך שוכב מתגרה בחצפה זועק חמס פקוזק נגזל מי תהדס כפרוז אם לא יונה מנקרת בעשב ללקט פרוורים - כי הללו משושריח המה ומזון בינת-לב נחם ומזור יפעת תבל ומלאה -

הנה ימים באים ועוף השמים יוליך את הקול: נחמו נחמו כי אברת עוף בכם ורוח צפור נוטקת שחקים רוכבת עבים דואה פרא בהרים - שם שמש כמואזין וריחות יגיה אורו לברך כל חי כל נושם כל נחלץ מגיא-צלמות משוטט בארצות החיים - לו יהי כן כדבר הקול בשורת רננה מפריח ממעל אדוות נשימה

מתוך הקובץ *קשובים לציפור העולם*, שיראה אור בקרוב בהוצאת עמדה

הערות

1. ז'אן-פול סארטר, *האקסיסטנציאליזם הוא הומניזם*, תרגם, ערך והוסיף אחרית דבר יעקב גולומב, ירושלים: כרמל, 1990.
2. סארטר, *האקסיסטנציאליזם הוא הומניזם*, עמ' 11.
3. לפירוט רעיון זה אצל היידגר ראו יעקב גולומב, "משמעות המוות היא משמעות החיים", אסא כשר (עורך), *משמעות החיים*, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999, עמ' 108-121.
4. ראו תמי יגורי, יעקב גולומב ופיני איפרגן (עורכים), *קירקגור: בין אמונה אותנטית להונאה עצמית*, ירושלים: מאגנס, 2018.
5. לדיון מפורט בנושאים אלו ראו יעקב גולומב, *אביד האמונה או גיבור הכפירה? חיפוש האותנטיות מקירקגור עד קאמי*, תל אביב: שוקן, 1999.
6. ניטשה, "שופנהאואר כמחנך", *מסות על חינוך לתרבות*, תרגם, הקדים וערך יעקב גולומב, ירושלים: מאגנס, 1999, עמ' 21.
7. Jean-Paul Sartre, *Situation III*, Paris: Gallimard, 1949, pp. 11-12 (התרגום וההדגשות שלי).
8. עם זאת, ידועה העובדה כי היידגר מעולם לא התנצל על שיתוף הפעולה ההדוק שלו עם משטרו של היטלר בהיותו רקטור של אוניברסיטת פרייבורג, וגם לא על כך שמחק את הקדשתו האישית למורו המהולל אדמונד הוסרל מן המהרורה השנייה של *הווייה וזמן* מכיוון שהוסרל היה ממוצא יהודי.

המעורבות (Engagement) [...] הבחירה של כל אחד מאיתנו הפכה אותנו לאותנטיים, היות שהיא נעשתה מול נוכחות המוות, היות שתמיד היה אפשר לנסח אותה בצורה של "מוטב המוות מ...".

בקטע זה מופיעים כל המוטיבים המרכזיים של הגות סארטר: חירות, בחירה, אחריות אישית לכל בחירה שהיא, מחויבות כל אדם ואדם לחירותו ולחירות זולתו, אידיאל החיים האותנטיים. מוטיבים אלה הופיעו במשנה חוזק וביתר פופולריות בהרצאתו *האקסיסטנציאליזם הוא הומניזם*. חלק מהם נדחו בידי היידגר במסת התגובה הביקורתית שלו. האם הדגשת יתר זאת של אחריות האדם על חייו, חיי עמו וגורל תרבותו היתה חמורה מדי בעיני היידגר, שכידוע נסחף אחרי משבי הרוח הנאציים בתקופת היטלר? האם תחושת אשמתו הכבדה על שיתוף פעולה עם המנגנון ההרסני ביותר לחירות האדם וכבודו מנעה ממנו לאמץ לעצמו דברים אלה ואחרים של בר הפלוגתא שלו מעבר לגבול? לא עלינו לחרוץ דעה לכאן או לכאן, שהרי לא עומדות לרשותנו כל העדויות שמאפשרות לחרוץ משפט צודק ואמין.⁸ מה שנותר לנו הוא מסה זו על ההומניזם, הפתוחה לפרשנותם הסובייקטיבית של הקוראים בה.